

Over de nietlineaire evolutie van decembertradities

Arjen Doelman, december 2012

Bij het Lorentz Center zeggen we tegen elkaar als er weer eens iets is afgerond vlak voor het echt te laat is – bijvoorbeeld het leveren van stoelen en tafels vlak voor het begin van de eerste workshop op een nieuwe locatie – ‘Dat is nu eenmaal ‘des Lorentz Centers’’. Maar, ook ons eigen Mathematisch Instituut kan er wat van: tot een paar dagen geleden wist ik niet dat ik dit jaar was uitverkoren om de traditionele kerstspeech te houden.

Mocht het nu volgende dus wat rommelig en onrijp overkomen dan heeft u hierbij alvast mijn excuus. Een beetje een flauw excuus natuurlijk: had ik het al eerder geweten dan zou ik ook niet eerder dan een paar dagen van te voren aan dit verhaal zijn begonnen – dat zou tenslotte niet ‘des Lorentz Centers’ zijn geweest.

Dit verhaal heeft nóg een verband met het Lorentz Center – maakt u zich geen zorgen, hierna hou ik daar mee op. Eppo Bruins opende op 17 oktober 2011 als directeur STW de tweede ‘Physics with Industry’ workshop op het Lorentz Center met de constatering: ‘Dit is de tweede studiegroep en ik vind dat we dus onderhand van een traditie kunnen spreken’. Even tussendoor: het idee van een studiegroep met de industrie is dus pas in 2010 door de natuurkundigen opgepikt: de Nederlandse wiskundigen doen het al jaren, komende februari komt de studiegroep wiskunde met industrie weer eens naar Leiden. In de Angelsaksische wereld organiseert de wiskunde al studiegroepen sinds de zestiger jaren. Dit neemt natuurlijk niet weg dat zo’n studiegroep een erg mooi initiatief is: op het Lorentz Center worden nu ook plannen ontwikkeld voor studiegroepen ‘Life Sciences with Industry’ en ‘ICT with Industry’.

Maar daar gaat het mij vandaag niet over. Het gaat mij om de vraag: ‘Wat is eigenlijk een traditie?’ Of precieser: ‘Wanneer wordt iets als een traditie beschouwd?’ Nog een stapje nauwkeuriger: ik zou het met u willen hebben over de ‘langzame evolutie van decembertradities’. Buiten de constatering van Eppo was ook mijn eerste uitnodiging een jaar of wat geleden voor het zogenaamde ‘traditionele MI kerstbuffet’ een inspiratie: OK, ik was een paar jaar weg geweest uit Leiden, maar ik kon mij toen toch helemaal niets herinneren van ‘traditionele kerstbuffetten’ in mijn eerdere periode als Leidenaar, begin jaren tachtig. Bij navraag bleek dat deze ‘traditie’ uit 1996 stamt: vandaag is onze

16e keer (voor die atypische wiskundigen onder u die snel en correct kunnen rekenen: inderdaad er is één jaar overgeslagen: in 1998 deden we het zonder kerstbuffet).

Kijk, bij 2 keer ‘Physics with Industry’ was het duidelijk onzin – naar mijn idee – maar na 16 keer: is er dan al sprake van een traditie? Kun je dat dan al zeggen in deze tijd van het jaar die bol staat van de tradities?

Laten we om ons een beter idee te vormen eens wat dieper ingaan op een aantal aspecten van deze tradities.

Omdat het MI kerstbuffet om de meesten van u welbekende redenen dichter bij het Sinterklaasfeest ligt dan bij het Kerstfeest, wilde ik eerst eens – in navolging van Frank den Hollander twee jaar geleden – naar Sinterklaas kijken.

Vraag een hedendaags kind naar de naam van het paard van Sinterklaas en u krijgt zonder aarzeling ‘Amerigo’ als antwoord. ‘Pardon, Amerigo?’ zullen velen onder u nu denken. Heeft het paard van Sinterklaas überhaupt een naam? Het is een schimmel – dat weet iedereen – maar dat is het toch wel zo’n beetje? Nee dus, bij de intocht van Sinterklaas in 1990 vroeg de aan de meesten van u welbekende Aart Staartjes aan de Sint hoe z’n paard heette. De Sint van dienst – Bram van der Vlucht – antwoordde naar waarheid: ‘Amerigo’, want zo heette het politiepaard waarop hij zat. Dit paard heeft nog een paar keer dienst gedaan, maar is ondertussen allang met pensioen. Echter, sinds 1990 heet het paard van Sinterklaas ‘traditioneel’ Amerigo. Nou ja, ‘traditioneel’, meer gewoon een ‘modern’ nieuw aspect van de Sinterklaasviering, zou je kunnen zeggen. OK, maar wel een die ouder is dan onze MI ‘kerstraditie’.

Ik maak nu de overstap naar het Kerstfeest, maar Sinterklaas is een taaie – zoals we weten – hij zal weer terugkeren.

Goed, Kerst dan, dat is toch een prachtige traditie met diepgaande wortels? Tuurlijk, we vieren de geboorte van Jezus Christus en dat is ondertussen ruim 2000 jaar geleden. En natuurlijk is Jezus niet op 25 december geboren. Ook in Israël was het koud en nat in de winter – zeker 2000 jaar geleden (ja, ja, het klimaat veranderde ook toen al). Die herders en schapen sliepen helemaal niet zomaar in de open lucht in de winter: Jezus is in een ander jaargetijde geboren. Daar komt nog bij: de vroege christenen vierden überhaupt geen verjaardagen, of geboortedagen, dat stamt uit de Romeinse cultuur. Het idee om de geboorte van Jezus te vieren komt dan ook voor het eerst op in de 3e eeuw bij bekeerde Romeinse christenen. De bijbehorende datum werd zo’n beetje naar eigen inzicht gekozen – een uiterst modern principe. Later, zeg rond de 5e eeuw – nadat ook de Paus z’n verzet had opgegeven – convergeerde dit naar (de periode rond) 25 december, vooral omdat er in die periode – die van de korste dag – in het hele Romeinse rijk en omstreken al ‘heidense’ feesten werden gevierd. Dat aspect kennen we natuurlijk allemaal, want wij weten ook wel dat

de kerstboomtraditie niets met de geboorte van Jezus te maken heeft.

Maar het is veel te simpel om die kerstboom direct te koppelen aan ‘oeroude heidense rituelen’. Pas in de 19e eeuw zag je de eerste kerstbomen in Nederland ter opluistering van de Kerstfeest-viering – dat had dus weinig te maken met Wodan, Odin en het vereren van bomen. En zoals het wel vaker gaat met ‘volksgebruiken’: de adel en de allerrijksten waren er als eersten bij. Het duurde nog veel langer voor iedereen er ook één thuis ‘moest’ hebben: daar heeft vooral de groeiende invloed van de Amerikaanse cultuur aan bijgedragen. De kerk heeft zich – terecht, zou ik zeggen – jaren verzet tegen de kerstboom, maar vanaf 1982 moest ook het Sint-Pietersplein in Rome er aan geloven. Eigenlijk zeer recent dus, maar toch nog 8 jaar voor het paard van Sinterklaas een naam kreeg en 14 jaar voor ons eerste kerstbuffet.

Het hele ‘moderne’ kerstfeest is natuurlijk überhaupt sterk beïnvloed door ontwikkelingen aan de andere kant van de oceaan. Denk maar aan onze ‘traditionele’ kerstkalkoen. Ik kan het niet laten om dit even tussendoor te noemen – het heeft niets met kerstradities te maken, maar is wel een mooi voorbeeld van wat ik als ‘nietlineaire evolutie’ beschouw. De kalkoen is natuurlijk een grote Amerikaanse kip – ‘hoenderachtige’ hoor je dan te zeggen – maar de Nederlandse naam verwijst – zoals bij de meesten van u bekend – naar een plaats in India. Dat soort dingen gaan wel vaker mis, maar het Nederlandse woord ‘kalkoen’ is ook nog ’s overgenomen door een aantal Noordamerikaanse indianenstammen als naam voor hun eigen locale kip – al generaties lang een belangrijk onderdeel van hun menu, maar waarvan ze de naam dus hebben aangepast aan die van die – onnozele – inwoners van Nieuw-Amsterdam.

En dan kunnen we het nu natuurlijk ook nog gaan hebben over de Kerstman: ook een Amerikaanse uitvinding, grotendeels gebaseerd op onze eigen Sinterklaas. Er is ook een vrolijke kruisbestuiving tussen beide heren: de kerstman heeft ‘traditioneel’ een heel nest hulpjes, onze eigen Sint had er oorspronkelijk maar één. Dat ‘feit’ – dat Sinterklaas maar één of soms twee knechten had – is trouwens ook nog niet zo erg verouderd. Ik heb zelf vroeger nog genoten van ‘Paulus als HulpSinterklaas’ – bekroond als beste kinderboek van 1962 – waarin Sinterklaas langskomt bij Paulus de Boskabouter, samen met z’n ene knecht Piet (en rijdend op een paard dat gewoon een paard was en zeker nog niet Amerigo heette). De kerstman’s hulpjes – elfen – stammen uit een andere, maar vast sterk aan onze Sinterklaas gerelateerde, Scandinavisch/Germaanse traditie horende bij het ‘joelfeest’ dat gevierd werd rond de korste dag. Deze ‘kerstman’ was zelf een (soort?) kabouter en had een hele club aan kabouterachtigen als hulpjes.

De elfen/kabouters van onze Sinterklaas zijn de Zwarte Pieten, en als ik kijk wat daar de laatste jaren mee aan het gebeuren is krijg ik bijna de neiging mij aan te sluiten bij de jaarlijks terugkerende roep om de Pieten een andere kleur – blauw – te geven. Niet uit politieke correctheid – dat is niet mijn sterkste punt

– maar omdat het wat mij betreft duidelijk is dat de ‘smurfen’ – een stripreeks stammend uit de tijd van Paulus de Boskabouter – een nog meer belangrijke rol hebben gespeeld bij de ‘evolutie’ van onze Sinterklaastraditie dan Aart Staartjes met zijn Amerigo.

Bij de intocht en de vele bijbehorende televisieprogramma’s zijn karakters als de ‘Wegwijspiet’ en de ‘Rijmpiet’ bijna net zo belangrijk als de Sint zelf. Dit is wetenschappelijk nog niet aangetoond – zover ik weet (maar je weet het nooit) – maar de hele sfeer en opzet is zo duidelijk die van de smurfen met hun ‘Brilsmurf’, ‘Moppersmurf’, etc., dat de Belg Peyo – de bedenker van de smurfen – naar mijn idee een proces wegens plagiaat zou hebben kunnen overwegen – als hij niet allang overleden zou zijn geweest voor het Nederlandse circus aan ‘Subpieten’ echt op gang kwam. Veel kans zou hij weliswaar niet hebben gehad: als je nog eens goed naar de ‘Grote Smurf’ kijkt – rood met witte baard – dan zitten we opeens weer heel dicht bij de Scandinavische kabouter-kerstman ...

Het wordt het tijd om je erbij neer te leggen dat onze ‘decembertradities’ één groot langzaam evoluerend dynamisch netwerk vormen, zeer nietlineair en minstens net zo stochastisch. Maar ik zou zelfs een stapje verder willen gaan: juist het feit dat deze tradities niet rigide zijn, maar de intrinsieke rijkdom hebben om zich in de tijd aan te passen aan veranderende omstandigheden maakt – wat mij betreft – het verschil tussen een traditie en een gewoonte, of een regelmatig terugkerende afspraak. Dus, sorry Eppo, maar ‘Physics with Industry’ is nog zeker geen traditie. Als tak aan de groeiende ‘studygroups with industry’-boom maakt het – wat mij betreft – op termijn wel een kans, zeker als deze zich vanuit de wiskunde via de natuurkunde verder gaan vertakken.

En, ons eigen kerstbuffet?

Als kerstbuffet ‘an sich’ is het duidelijk een geval van ‘een regelmatig terugkerende afspraak’, geen traditie dus. Maar dat is te simpel: ons kerstbuffet staat natuurlijk ook naast Amerigo en de Wegwijspiet als recente vertakking aan die enorme, eeuwenoude maar nog steeds zeer gezond doorgroeiende, boom die onze decembertradities representeert. En wat zijn dan onze Aart Staartjes of Smurfen? Ofwel, welk effect deed onze eigen nieuwe tak 16 jaar geleden ontstaan? Het preciese antwoord daarop weet ik niet: tot mijn spijt heb ik geen gelegenheid gehad om de direct betrokkenen – Gerrit van Dijk en Fred Bakker – hierover te spreken. Maar ik heb – denk ik – wel een meer abstract soort antwoord. Wiskundigen zijn over het algemeen toch (op z’n minst) licht autistische Einzelgängers. Echter, hier in Leiden realiseren we ons dat er meer is dan achter je bureau zitten en/of voor het bord staan. Veel meer dan alle andere Nederlandse instituten waar ik de laatste jaren heb gewerkt zoekt men elkaar hier in Leiden op, bijvoorbeeld voor een gezellig avondje – meestal met een goede maaltijd. Misschien wederom iets dat overgewaaid is uit de VS, maar ik vind het prachtig. Ons jaarlijkse kerstbuffet geeft wat mij betreft aan waarom ik het hier zo naar mijn zin heb – en ik denk dat dat voor velen van ons geldt.